

Slavizmi u rumunskom jeziku i njihov značaj za proučavanje istorije slovenskih jezika

U porodici romanskih jezika rumunski jezik zauzima posebno mjesto. Savremena Rumunija ne samo da se nalazi na periferiji romanske jezičke i kulturne zajednice, nego je od nje i fizički (teritorijalno) odsječena. Od najbližeg romanskog ogranka, Italijanâ, odsjekli su je balkanski Sloveni ili južni Sloveni, da upotrijebimo lingvistički termin. Rumunski jezik, šire shvaćen, obuhvata: *dakorumunski*, *aromunski*, *meglenorumunski* i *istarski* dijalekat.

U tekućoj upotrebi pod rumunskim se obično podrazumijeva samo dakorumunski. Danas funkcionišu *dva standardna jezika* sa dakorumunskom dijalekatskom bazom: rumunski u SR Rumuniji i *moldavski* u Sovjetskoj Republici Moldaviji (sa prijestonicom u Kišinjovu). U pojmovima savremene lingvistike, balkanske oaze rumunskog jezika (sa desne strane Dunava) bilo bi ispravnije smatrati zasebnim jezicima: aromunski (u SR Makedoniji), istarski (u SR Hrvatskoj) i meglenorumunski (u Grčkoj). Međutim, *vlaški* u Srbiji i rumunski u našem Banatu — ne mogu imati status zasebnog jezika, jer su se razvijali u stalnom kontaktu sa rumunskim jezikom u Rumuniji. Ali tradicionalna lingvistika uporno naziva dijalektima pomenute tri balkanske oaze. A to neće biti ispravno, jer oni nijesu ni u kakvom neposrednom kontaktu sa rumunskim jezikom u Rumuniji: ni lingvistički ni kulturnoistorijski. A ni teritorijalno se ne dodiruju s njim. Razumije se da se to odražava na njihovoj sve samostalnijoj evoluciji. Činjenica da nemaju svoj standardni oblik vjerovatno doprinosi da se na njim i dalje primjenjuje tradicionalni termin 'rumunski dijalekat'.¹⁾

Nastanak i formiranje rumunskog jezika nijesu dokraja uvjerljivo objašnjeni. Nema nikakve sumnje da je rumunski jezik romanski. Ali on je nastao latiniziranjem Dačana, koji nijesu bili Romani

¹⁾ Takvome shvatanju priklanja se i A. Graur, poznati rumunski lingvist. Vidi njegovu knjigu »Evoluția limbii române«, str. 21. Izd. București 1963.

nego su bili autohtoni Balkanci — u daljem srodstvu sa Tračanima i Ilirima. Prema vladajućoj naučnoj teoriji, dački jezik *potpuno se izgubio* za svega 150(!) godina.²⁾

Kad rasuđujemo o rumunskom jeziku, mi moramo uvijek imati na umu njegove tačne rodoslovne i kulturnoistorijske koordinate. On je, s jedne strane, član romanske porodice jezikâ: to ga vezuje sa italijanskim, francuskim, španskim i portugalskim jezikom. Sa druge strane, on je član *balkanske jezičke lige*: to ga opet vezuje sa bugarskim jezikom, sa srpskim torlačkim dijalektom, s albanskim jezikom i sa novogrčkim. Ova druga veza nije rodoslovna, nego je *kulturnoistorijska, geografska i tipološka*. Nastala je konvergencijom jezikâ različite genealoške pripadnosti. Treba voditi računa o tome da je *balkanska jezička liga* najizrazitiji tipološki i kulturnoistorijski savez u Evropi.

Koordinate rumunskog jezika ne bi bile precizno određene ni potpune ako se ne doda još i poseban dodir slovenskih jezika s njime. U tome dodiru pretežnija je bila slovenska strana, stoga je ispravno govoriti o *uticaju* slovenskih jezika na rumunski. A taj uticaj bio je *dugotrajan i snažan*.³⁾ Rumunski jezik, odsječen od romanskih jezika, našao se gotovo sa svih strana okružen pravoslavnim Slovenima: sa sjevera i sa istoka Ukrajincima i Rusima, a sa juga Bugarima i Srbima. Vijekovi zajedničkog kulturnog i vjerskog života, slična istorijska sudbina — ostavili su dubok trag u rumunskom jeziku. I ne samo u jeziku, već i u kulturi i mentalitetu. Tome je svakako doprinijela i zajednička religija: Rumuni nijesu imali potrebe da se na planu duhovnog i kulturnog života distanciraju od svojih neposrednih susjeda Slovena. A religija nije samo obred, nego i stil kućnog života, jedna etika i filozofija. Ona utiče čak i na mentalitet i psihologiju njenih nosilaca. I svi su ti faktori bili zajednički Rumunima sa južnim i sjeveroistočnim susjedima Slovenima.

Ima jedan kulturnoistorijski paradoks kod Rumuna: oni su latinškoga (romanskog) roda, a pripadaju pravoslavnoj religiji. Ovo je sve bitno usmjerilo njihov civilizacioni i kulturni život, te njihovu pismenost i književnost.

²⁾ Njegovi leksički tragovi su neznatni u rumunskom jeziku. Jedino što je on kao supstrat bitno usmjerio docniju evoluciju rumunskog jezika. Zna se međutim, da jedan jezik — prije nego što sasvim iščezne kao jezik — živi najmanje u tri generacije svojih nosilaca. Ako uzmemo da je prosječan ljudski vijek 70 godina, onda bi nam za iščezavanje dačkog jezika trebalo *minimalno* 200 godina. Razumije se da ni ovoj lingvističkoj statistici ne treba slijepo vjerovati, niti je valja bukvalno shvatiti. Ali nevjerica u prihvaćenu naučnu tvrdnju — da su Dačani za svega 150 godina, dakle u svega dvije generacije, bili posve latinizirani — prisutna je još uvijek kod nekih lingvista. Dakle, nema sumnje da se to desilo ali ne znamo kako. A zbilja je teško saglasiti se sa rokom od 150 godina. Vidi knjigu A. Graur, *Evolutia limbii române*, izd. Bucuresti 1963. Str. 9—11.

³⁾ Rumunski akademik Jorgu Jordan govori čak o simbiozi Rumuna sa Slovenima. Vidi njegovu knjigu »Lexicul limbii române«, str. 19—21. Izd. Bucuresti 1964.

Evropska civilizacija, umjetnost i filozofija razvijaju se već hiljadu i po godina u znaku hrišćanstva. Ono im je dalo snažan pečat. (Uzimam u obzir da je hrišćanstvo tek u IV vijeku postalo zvanična državna religija.) Raskol crkava na istočnu i zapadnu, u XI vijeku, nije možda nigdje uticao na nacionalnom i kulturnoistorijskom planu koliko kod Rumuna. Od XI vijeka postepeno se u Evropi profiliraju dva kulturnoistorijska tipa: jednome daje pečat Carigrad, drugome Rim. Ova dva tipa su institucionalno suprotstavljeni jedan drugom. Iako je dogma ostala zajednička, crkve su kao institucije silno divergirale u obrednom i organizacionom pogledu. One su vremenom došle u konkurentan položaj, čak u vjersku i kulturnu opoziciju jedna prema drugoj. Taj rascjep je podijelio i slovenske narode, naročito južnoslovenske. *Raskol je i Rumune sasvim izdvojio iz romanske kulturne zajednice.* Tako su se oni našli u kulturnoj zoni carigradsko-vizantijskoj, pravoslavnoj; zajedno sa istočnim Slovenima i istočnim ogrankom balkanskih Slovena.

U ovome radu cilj mi je da pokažem šta je na leksičkom planu ostavilo to rumunsko kulturnoistorijsko zajedništvo sa Slovenima. Pošto je crkvenoslovenski jezik izvojevao sebi pravo da se i na njemu može ispovijedati »riječ Božja«, on se postepeno ali stalno razvijao i bogatio, prilagođavao se i osposobljavao za tu funkciju. Poslije raskola on je ostao kao službeni jezik crkve kod pravoslavnih Slovena, pa su ga i Rumuni primili kao svoj crkveni jezik. *I ne samo kao crkveni, već i kao književni, bar u početku. Rumuni su primili i slovensku grafiju.* Slovenska ćirilica ukinuta je u Rumuniji tek prije nekih stotinjak godina. I može se bez pretjerivanja reći: carigradsko-vizantijski tip civilizacije i pravoslavna religija — istrgli su Rumune iz latinske kulturne zajednice, ništa manje nego što ih je otrgnula njihova teritorijalna odsječenost od Italije i od drugih romanskih naroda.

Prema tome, rumunski jezik je romanski idiom sa dačkim (balkanskim) supstratom i sa snažnim slovenskim uticajem. Slovenski jezici proželi su ga svojim uticajem na svim jezičkim planovima: ne samo u leksici i sintaksi, već i u fonologiji (foneme *ă, î*), pa čak i u morfologiji (vokativ tipa *sor-o!*).⁴⁾ Zbog specifičnosti svoga nastanka i svoje evolucije, rumunski jezik se i strukturno posebno uobličio. U njemu se bore sintetički i analitički princip, ali analitički sve više prevladava. Pošto smo ukazali na supstanciju, na strukturu i na civilizacionu funkciju rumunskog jezika, biće nam jasnije šta on daje i šta može dati za lingvistiku. Reći ćemo odmah: rumunski jezik veoma je zahvalna tema za lingvistička izučavanja. Za balkanistiku i lingvističku tipologiju, za opštu lingvistiku, a naročito za konfrontacionu gramatiku — rumunski je upravo dragocjen jezik. U ovome radu cilj mi je da razmotrim na kulturnoistorijskome planu, i na planu konfrontacione gramatike, leksiku rumunskog jezika.

⁴⁾ Graur u pomenutoj knjizi (str. 19 i 24) smatra da je i čuvanje neutruma u rumunskom jeziku zapravo slovenski uticaj. Slovenskom uticaju pripisuje se i fonema [h]u rumun. jeziku. Vidi stranicu 24. citirane knjige.

Tačnije rečeno, jednu njenu dimenziju: slavizme u rumunskom jeziku. Slavizmi u rumunskom jeziku čine glavnu stavku među pozajmljenim riječima. Njima tu pripada prvo i počasno mjesto. (Počasno stoga što se mnoge od njih upotrebljavaju kao termini pismenosti i kulture, kao vjerski i crkveni termini, ili pak isključivo u svečanome stilu. Na primjer, u normalnom izrazu upotrijebiće se romanska riječ *gloria* a u svečanome slovenska *slavā*; u običnom izrazu romansko *secol*, a u svečanome slovensko *veac*.)

Šta predstavljaju slavizmi u rumunskom jeziku, to nam postaje jasnije ako se podsjetimo na leksički sastav rumunskog jezika. Uz romanski osnovni fond, rumunski je najviše riječi preuzeo iz slovenskih jezika, a zatim iz mađarskog i turskog jezika. Ako bismo poređili pozajmljenu leksiku u srphrv. jeziku sa onom u rumunskom, onda bismo mogli reći ovo: slavizmi u rumunskom zauzimaju onu stavku koju zauzimaju turcizmi u srpskohrvatskom jeziku (u njegovoj istočnoj varijanti). I više od toga. A to 'više' upravo je ona kulturnoistorijska komponenta što je istrgnula rumunski jezik iz latinske kulturne zajednice i vezala ga za Vizantiju i Slovene.

U ovome radu mene ne zanima toliko šta znače slavizmi za rumunski jezik koliko to šta oni znače za slavistiku. Život kojim žive pozajmljene riječi u nekom jeziku veoma je zanimljiv, bogat i raznovrstan. Pozajmljene riječi žive uvijek u izvjesnome smislu specifičnim životom, čak i one koje su u najvišem stepenu usvojene. Njihovo uklapanje u indigeni leksički fond, njihovo ponašanje u tvorbi riječi, fonološka i morfološka adaptacija — daju dragocjenu građu za opštu lingvistiku i za konfrontacionu gramatiku. A posebno je zanimljivo kod pozajmljenih riječi — semantičko pomjeranje, njihovo kretanje po semantičkim poljima. Po shvatanju savremene lingvistike, književni jezik je nacionalno sredstvo međunarodne civilizacije. Zbog toga svaki jezik mora da primi manje ili više stranih riječi. U tome smislu pretjerani purizam nema naučnog opravdanja. Riječi (leksiku) svakoga jezika treba vrednovati prema njenoj komunikativnoj i izražajnoj vrijednosti, a ne prema etimološkoj supstanci pojedinih riječi.

Šta znače slavizmi rumunskog jezika za proučavanje istorije slovenskih jezika? Oni znače mnogo, i u smislu kulturne istorije i u smislu semantičkih pomjeranja. Rumuni su pozajmljivali slovenske riječi u raznim fazama fonološkog razvitka tih jezika. I sve se te faze odražavaju u fonološki adaptiranom rumunskom slavizmu. Mnogi su glasovi slovenskih jezika evoluirali, ili su se i sasvim izgubili. A rumunski jezik zadržao je riječi u kojima se oni na neki način čuvaju. Adaptirani rumunski slavizam ili čuva te izgubljene (transformisane) glasove ili njihovu supstituciju. A ta supstitucija može ponekad da bude bliža opšteslovenskome modelu negoli njegove kontinuantе u savremenim slovenskim jezicima. Doduše, sa supstitucijama treba obazrivo rukovati, jer nas one mogu odvesti i na stranputicu. Profesor Bošković na jednome mjestu u »Osnovama uporedne gramatike slovenskih jezika« kaže: da supstitucija ponekad pokazuje samo to da dati jezik nije imao onoga glasa koji

je u originalu.⁵⁾ Ali sve i kad se ima na umu ova rezerva, opet nam ostaje još dosta prostora na kojem supstitucije mnogo znače. Pogotovo u našem slučaju, gdje je izobilje primjera i raznih konstelacija nekoga glasa.

Od vremena kada je konstituisan rumunski književni jezik — silno je ojačala tendencija njegove ponovne romanizacije i relatinizacije, uglavnom na leksičkome planu. U tome se dosta i uspjelo, naravno u mjeri u kojoj se uopšte može provesti svjesna i vještačka operacija nad normiranim jezikom. Rumunski purizam bio je usmjeren protiv slovenskih riječi. (Uporedi našu situaciju: Hrvati su svoj leksički purizam usmjeravali u prvom redu *protiv njemačkih riječi*, Srbi *protiv turskih*. Ide se, dakle, uvijek protiv najjače inostrane stavke.)

Napuštanjem ćirilice Rumuni su se dosta udaljili od svojih susjeda Slovena i počeli se kulturno tješnje vezivati za Zapadnu Evropu, posebno za Francuze i Italijane. Tome svakako doprinose sociolingvistički i vanjezički faktori: stvara se novi tip kapitalističke civilizacije. Zapadnoevropski gradovi su u tome smislu model dostojan podražavanja. Ova opaska ne tiče se samo Rumuna, nego i ostalih istočnoevropskih naroda, među njima i slovenskih. Kapitalizam, ipak, na neki način unificira, stvara standarde u načinu života. Tendencija relatinizacije i danas je prisutna u rumunskom književnom jeziku, doduše u manjoj mjeri, ali je ipak primjetna. Njen korijen je više psihološke i političke prirode nego lingvističke.

U XIX vijeku relatinizacija je imala ideološki i nacionalni smisao. Vršena je sa žestinom i snagom jednog psihološko-političkog pokreta, koji treba da učvrsti naciju i da joj dade određeniju romansku fizionomiju.⁶⁾ Od tada se, naravno, znatno promijenio i leksički sastav rumunskog jezika, prije svega standardnog. U XIX, a još više u XX vijeku, Rumuni se sve više uključuju u zapadnoevropsku civilizaciju. Da bi se njihov standardni jezik osposobio za novu funkciju, leksika se popunjava iz francuskog i italijanskog jezika. Što se neologizama tiče, sad je francuski jezik zauzeo prvo i počasno mjesto, što su ga nekad imali slovenski jezici.

Poslije onoga što je gore rečeno postaje nam jasniji *lingvistički i kulturni status slavizama u rumunskom jeziku*. Ako bismo tražili paralelu u slovenskome svijetu, onda bismo mogli reći ovo: u leksičkome pogledu rumunski književni jezik odnosi se prema francusko-me približno onako kako se odnosi bugarski jezik prema ruskom. Rumunski jezik bez mnogo ustezanja crpe iz razvijenijega francuskog — kad god se javi potreba za tim. Slično postupaju Bugari sa ruskom leksikom, naročito kad su u pitanju riječi za apstraktne pojmove i naučni termini. Doduše, ovdje je staroslovenski živa sporna između bugarskog i ruskog jezika.

⁵⁾ Vidi njegovu knjigu »Osnovi uporedne gramatike...«, Izd. Beograd 1968. str. 31.

⁶⁾ Uostalom, uporedi slične pokrete kod slovenskih naroda koji su u jačoj mjeri bili izloženi germanizaciji — Česi i Hrvati. Prim. B. D.

Pri prvim statistikama, koje su pravljene u XIX vijeku, u rumunskom jeziku bilo je oko 50% slovenskih riječi! Ako se uzme u obzir da ostale riječi rumunske leksike toga vremena *nijesu bile sve romanske*, onda ispada da je broj slovenskih riječi dostizao, ako ne i prestizao, broj romanskih riječi. Stoga se u početku uporedna gramatika kolebala: u koji rodoslovni pretinac da svrsta rumunski jezik. Nije se bilo načisto — može li se rumunski smatrati romanskim jezikom. (Razumije se da ondašnji komparatisti nijesu bili u pravu, jer se jedan jezik ne sastoji samo od leksike, a za tipologiju je čak važnija struktura. Ali metodologija uporedne gramatike onda još nije bila dovoljno izrađena, a rumunski nije bio valjano proučen. A rumunski jezik nema uopšte slovensku strukturu.)

Što se tiče rumunske preorijentacije u pozajmljivanju stranih riječi, u moderno doba, može se reći ovo: pozajmljene francuske riječi dobro se uklapaju u rumunski jezik i lako se adaptiraju, a tako isto pozajmljene riječi iz ruskog jezika dobro se uklapaju u bugarski jezik i lako se usvajaju.

Danas, poslije 150 godina deslavizacije i snažne relatinizacije, udio slovenskih riječi u rumunskom jeziku procjenjuje se na 20% (a ne bismo pretjerali ako bismo tu cifru digli na 25%). Riječ je, razumije se, o aktivnoj leksici. Procenat slavizama ne umanjuje latinitet rumunskog jezika, ali govori mnogo o njegovoj *kulturnoj istoriji*.

Razmotrićemo sada po tematskim jedinicama slavizme u rumunskom jeziku. U popularno pisanoj knjižici »La formation du peuple roumain et de sa langue« autori Dajkoviću i Petrovič kažu: »L' influence slave sur la lexique roumain a été très forte et a embrassé les domaines les plus divers« (str. 7).⁷⁾ Zatim daju vrlo kratak spisak pozajmljenih riječi po tematskim jedinicama:

a) *konfiguracija zemljišta*: birlog, crâng, deal, dumbravă, luncă, peșteră, podgorie, ponoare, prăpastie, pripor, stîncă, zăvor.

b) *tekuće i stajaće vode*: bahnă (Cf. poljsko bagno), crivină, gâr-lă, iaz, iezor, izvor, mlaștină, obrșie, ostrov, răstoacă, rovină, slatină.

c) *prirodne pojave*: crivăț, nămete, omăt, potop, vișor, vijelie, viscol, zăpadă.

d) *biljni i životinjski svijet*:

1. gorun, hemei, hrean, lobodă, mac, pelin, podbeal, rachită, stejar, știr, troscot.

2. ărtiță, crap, dihor, mreană, păstrav, rădașcă, rîș, somn, veve-riță, zimbru.

e) *agrikultura*: brazdă, clăie, coasă, a cosi, grebla, gunoi, a gunoi, a țimblăti, ogor, ovăz, pleavă, a plivi, plaz, plug, a prăși, snop, stog.

f) *gajenje stoke*: bivoliță, cireadă, cloșcă, a cloci, cocoș, cocină, coteț, gînsac, gîscă, grajd, iesle, obor, poiată, rață.

7) »Slovenski uticaj na rumunsku leksiku bio je snažan i zahvatio je najrazličitija područja« — prevod B. D.

g) *kuća i dvorište*: colibă, gradină, grindă, a îngrădi, ogradă, pivniță, pod, podeală, a podi, poliță, prag, streășină, vraniță.

h) *ljudsko tijelo*: cîrn, gîrbov, gît, glezne, pleșuv, obraz, slab, smead, știrb, trup.

i) *psihicke i moralne karakteristike*: blajin, destoinic, drag, dragoste, groază, grijă, a iubi, jale, lacom, lene, mîndru, nadejde, nauc, pizma, rîvnă, vesel, zglobiu.

k) *društveni položaj i feudalna organizacija društva*: bogat, boier, gospodar, rob, sârac, sluga, voievod.

l) *termini srodstva*: a se înrudi, lele, maștera, nene, nevasta, rudă, rudenie.

m) *alatke i oruđa*: bici, brici, ciocan, clește, cosor, daltă, mreajă, perie, pinten, praștie, sabie, sită, topor, undița.

Za naše svrhe ja ću proširiti ovaj spisak. Sve slovenske riječi koje će biti zastupljene u tako proširenom spisku crpio sam iz malih, džepnih rječnika obima 10—12 hiljada riječi. To u znatnoj mjeri garantuje životnost i frekvenciju, a takođe i upotrebnu vrijednost slavizama u savremenom rumunskom jeziku. Koliko god da je impozantan numerički kvantitet slavizama u rumunskom jeziku, isto je toliko impresivan i broj životnih domena u koje su oni prodri: u toponimiji (*Slatina, Bistrița, Tîrgoviște*) i antroponimiji (*Bogdan, Dragoș, Vlaicu*), u vjerskom i crkvenom životu, u organizaciji društva i kulturi, u domaćinstvu, zemljodjelstvu i pismenosti. Radi bolje ilustracije daćemo razvijen abecedni popis rumunskih slavizama po tematskim jedinicama:⁹⁾

I. BILJNI SVIJET

boabă = boba

bob = bob

bobiță = tufna (na tkanini)

buruiiană = travuljina

(Cf. ruski: бурьян)

jir [žir] = žir

cetină = četina

clean = (ma)kljen

ceai = čaj

hrean = (h)ren

măslin = maslina (drvo)

maslină = maslina (plod)

lobodă = loboda

morcov = mrkva

ovăz = ovas

pelin = pelin, pelen

plod = plod

pup = pup (oljak)

rachită [rakita] = rakita

rapița [rapica] = repica

rod = plod, rod

ștevie = štavalj (Cf. ruski:

щавель)

tigva = tikva (fig)

trestie = trstika, trska

trestie de zahar = šećerna trska

⁹⁾ Tamo gdje bi naš čitalac bio u nedoumici kako da pročita neku rumunsku riječ dao sam fonetičku transkripciju. Na primjer: ceai [čaj], jir [žir], cocoș [kokoš], cîrțiță [kyrtica] itd.

II ŽIVOTINJSKI SVIJET

bivolița [bivolica] = bivolica
cartița [kyrtica] = krtica
cocoș [kokoš] = pijetao, kokot
dihor = tvorić, tvor
(Cf. slovenački: dihur)
dobitoc [dobitok] = životinja
(pogrd.)
gârlița [gyrlica] = grlica
gîsca = guska
gușter = zelembać
hîrciog [hyrčog] = hrčak
jder [žder] = kuna

jivină [živina] = divljač
lebadă = labud
lipitor = pijavica
molie = moljac
nevăstuica = lasica, nevjestica
păstrav = pastrmka
paunița = paunica
rîs [rys] = ris (Cf. ruski: рысь)
rac [rak] = rak
rață [raca] = raca, plovka
zimbru = zubar, tur

III ČOVJEK I DIJELOVI TIJELA; HIGIJENA I MEDICINA

baba = žena (pežorat.)
costaliv = koštunjav
clabuc = klobuk, mjehurić (od
sapuna)
ciuma [čuma] = čuma, kuga
gîrbov [gyrbov] = grbav
gleznă = gležanj
nevastă = supruga, žena

pleșuv = ćelav (Cf. ruski:
плешивый)
otravă = otrov
ruda = svojta, rod(bina)
rudenie = srodnici
rumen = rumen
rumeneală = rumenilo
smead = smeđ (koža)

IV ODJEĆA I OBUĆA

căciula = šubara
cozoroc = štit kačketa
(Cf. ruski: козырёк)
cojoc [kožok] = kožuh
haine = haljine, odjeća

haină = kaput, sako
opincă = opanak
postav = postava, štof
rufe = rublje

V KUĆA I POKUĆSTVO; GRAĐA I TEHNIKA

bîrna [byrna] = brvno
calit kalit = (pre)kaljen
ivar = reza < iver
a lipi = lijepiti
pernă = perina
pivniță = pivnica, podrum
polița [polica] = polica

pravalie = magaza < provalija
pridvor = predsoblje
prag = kućni prag
sat < sad = selo, naselje
(Cf. sh.: Novi Sad)
streășină = nadstrešnica
ulița = sokak, ulica

VI Z E M L J O R A D N J A

boroana = drljača, brana	ogor = njiva, ugar
brazda = brazda	otavă = otava
brazdar = lemeš, raonik	polog = otkos
cosit kosit = kosidba	pripas = mladunče
coasă [koasa] = kosa	(Cf. sh. <i>prijepaša</i>)
gunoi [gunoj] = đubre,	răsadnita [rasadnica] = sadnica
gnojivo	snop = snop
gradină = bašta, gradina	stog = stog, plast
iesle [jesle] = jasle	
levadă = voćnjak	
livadă = livada (dijalekt)	

VII PRIRODA I PRIRODNE POJAVE. METEOROLOGIJA.

văzduh = atmosfera, vazduh	grindină = krupa
crivăț [krivac] = sjeverac	chiciura [kićura] = inje

VIII GEOGRAFIJA I TOPOGRAFIJA. HIDRONIMIJA.

iezer = planinsko jezero	poiană = šumski proplanak
izvor = vrelo, izvor	prăpastie = provalija
lapoviță = ljapavica, susnježica	(Cf. ruski: пропасть)
moină = izaprano zemljište,	pustie = pustinja
južina	vreme = vrijeme (meteor.)
omăt = nanos	zăpadă = snijeg
nămete = nanos snijega	
padină = padina	

IX DRUŠTVENI ŽIVOTI ADMINISTRACIJA. GRAĐANSKE TITULE I STALEŽI. VOJSKA I ORUŽJE.

baștină = baština	poruncă [porunka] = naredba
bogat = bogat	a porunci [porunči] = narediti
bogataș = bogataš	pușcă [puška] = puška
boier bojer = bojar	rană = rana
ban = ban	a răni = raniti
cazak = kozak	ranire = ranjavanje
gospodar = domaćin, gazda	război [razboj] = rat
gospodină = domaćica	razboinic = ratoboran
gospodărie = domaćinstvo,	rob = rob
gazdinstvo	robie = robija
kneaz = knez, knjaz	slugă = sluga
crai [kraj] = kralj	slujbă [služba] = služba

craiasă [krajasa] = kraljica
(folkler)
juþin [þupyn] = þupan
muncă [munka] = rad, posao
odihnă = odmor

obşte = zajednica
obştesc [opştesk] = društveni
staroste = starosta
stapin = gospodar
(Cf. bugarski: стѣпан)

X HRANA I POSUDE

blid = zdjela (Cf. ruski: блюдо)
borş [borš] = boršč
ceai [čaj] = čaj
ceainic [čajnik] = čajnik
ceaşca [čaška] = šolja
(Cf. ruski: чашка)
colac [kolak] = kolač
hrană = hrana
a hrăni = hraniti
lipie [lipije] = lepinja
pahăr = čaša, pehar
poftă = apetit (Cf. sh. *pohota*)
prăjit [pražit] = 'reš' pečen

prăjitură [pražitura] = kolač
þirjoale [þyržoale] = jelo od
prženog mesa
rasol = supa < rasol
samovar = samovar
slanină = slanina
solniþă [solnica] = slanik
sticlă [stikla] = flaša
sliboviþă = šljivovica
tigaie = tiganj
tescovina = komovica
(korijen tisk-, tesk-)
vadră = vedro (posuda)

XI ZANIMANJA I VRŠIOCI RADNJE

circiumar [kyrčumar] = krčmar
cîrmaci [kyrmač] = krmanoš,
vođ
croitor = krojač
(a croi = krojiti)
ceasornicar [časornikar] =
časovničar
doctoriþa = (tvorbeni slavizam)
dogar = kačar
(doaga = duga)
doică [dojka] = dojilja
građinar = baštovan
grajdar [graždar] = konjušar,
štalar
þindar [þyndar] = pudar, čuvar
vinograda

podgorean = vinogradar
scripcar [skripcar] = violinista
strajer straþer = straþar
strajă [straþa] = straþar
strungar = strugar, dreer
temnicer = tamničar
tocilar = oštrač
(a toci = oštriti)
þircovnic [cyrkovnik] =
crkvenjak
ucenic [učenik] = šegrt
vraci = vrač
zidar = zidar
cojocar [koþokar] = krznar
(Otud i prezime *Cojokaru*)
clopotar [klopotar] = zvonar

XII ALATKE I INSTRUMENTI

briceag [bričag] = britvica,
 čakija
 brici = brijač (aparatus)
 ceasornic [časornik] = časovnik
 clește [klește] = kliješta
 clin [klin] = klin
 clopot [klopot] = zvono
 (clopotnița = zvonik)
 cosor = kosir
 coasă = kosa
 cobilița = kobilica, obramnica
 cobză [kobza] = kobza
 daltă = dljeto
 greblă = grablje
 guzlă = gulse
 iglița = pletaća igla
 lopată = lopata; veslo
 lotcă [lotka] = čamac, lađica
 (cf. ruski: лодка)
 napr̂stoc [napyrstok] =
 naprstak

plug = plug
 oglinda = ogledalo
 oște = oje, ojište; ruda
 plinie [pylmije] = lijevak
 potcoavă = potkovicica
 nicovală [nikovală] = nakovanj
 sanie = saonice
 saniuță = sanke
 scripcă = violina (Cf. ruski:
 скрипка)
 strung = strug
 trnacop = trnokop
 tocilă = tocilo
 topor = sjekira
 vatrai = žarač
 trîmbă = truba
 țapină [capina] = capin
 undiță = udica
 țeavă = cijev
 zăvor = reza

XIII AFEKTIVNI I DUŠEVNI ŽIVOT

boală = bolest
 bolnav = bolestan
 drag = mio, drag
 dragoste = ljubav
 drăgalaș = dražestan, ljubak
 drăguț, draguc = simpatičan
 grijă [griža] = briga
 (Cf. bugarski: грижа)
 a greși = (po)griješiti
 groază = užas, groza
 groaznic = grozan
 grozav = strašan, izvanredan
 ibovnic [ibovnik] = ljubavnik
 a iubi [jubi] = voljeti
 iubire = ljubav
 jale [žale] = tuga, žal
 jalnic [žalnik] = žalovit, tužan
 jelanie = tugovanje
 lacom = lakom, pohlepan
 milă = sažaljenje
 milos = sažaljiv
 a se obișnui = obiknuti se

obișnuințe [obișniunce] =
 običaji, navike
 a omorî = umoriti
 osînda [osynda] = osuda
 pacoste = pakost
 a potoli = stišati se
 (Cf. sh. utoliti)
 potolire = jenjavanje
 prietenie = prijateljstvo
 (prieten = prijatelj)
 rîvna [ryvna] = usrdnost,
 revnost
 sfadă = svađa
 sfat = savjet; odbor
 silință = napor
 silnic [silnik] = prisilan
 (munca silnica = prisilan rad)
 slab = mršav, slab
 tovarăș = drug
 tovarășie = drugarstvo
 vesel = veseo
 veselie = veselje, veselost

XIV VJERSKI ŽIVOT, KULT I OBIČAJI. VJEROVANJA.

cazanie [kazanije] = besjeda
 cadelnița [kadelnica] =

kadionica

a cai [kaji] = kajati se
 caințã [kajinca] = pokajanje
 cinste [činste] = čast
 cinstit [činstit] = čestit, pošten
 clopotnița [klopotnica] =

zvonik

coliva [koliva] = koljivo

dar = dar

duh = duh

Sfîntul Duh = Sveti Duh

deznãdejde = beznãde

hula = hula

dihanie = prikaza

jertfã = žrtva

letopiseț = ljetopis (sic!)

maica [majka] = časna sestra

Maica Domnului = Majka

Božja

mucenic = mučenik

nãdejde [nadežde] = nada

nãpastã = iskušenje

ispitã = iskušenje

nãrav = (rãava) narav

noroc [norok] = sreća (Cf. kod

Njegoša: *narok* izgubila)

nevinovat = nedužan, nevin

obicei [običaj] = običaj

plocon [plokon] = poklon, dar

pocainta = pokajanje

pocitanie = nakaza, čudovište

podoabã = ukras, slika

pomanã = pomen, daća

pomenire = pomen

potop = potop

praf = prah, prašina

pravilã = zakon

praznic = blagdan, praznik

prinos = žrtva

a propovãdui = propovijedati

proroc [prorok] = prorok

prohod = sahrana (Cf. sh.

sprovod)

pustnic [pustnik] = pustinja

rai [raj] = raj

rãsplatã = plata, nagrada

rãspopit = raspop(ljen)

sfesnic [shešnik] = svijećnjak,

čirak

sfîntul = svetitelj

slavã = slava

slugã = sluga

scîrnãvie = skrnavljenje

slujbã = služba, liturgija

smerenie = smjernost

sobor = sveti sinod

stareț = kaluđer

tainã = tajna

Cina cea tainã = Tajna večera

trup = tijelo

țîrcovnic = crkvenjak

vestitor = glasnik

vešnic [vešnik] = vječan

vinã = krivica

vinovat = kriv

vřãjitor = čarobnjak

veac [vjak] = vijek, stoljeće

vrednic = dostojan

sposedanie = ispovijedanje

stranã = mjesto u crkvi i mje-

sto za hor

strãdanie = napor

XV PISMENOST I KNJIŽEVNOST

buche [buke] = slovo; azbuka

buche a cãrții = bukvalno

bucher [buker] = početnik,

bubalica

a buchisi [bukisi] = sricati

cernealã = mastilo, crnilo

citire citire = čitanje

cititor = čitalac

citit = čitanje

deslușit = razgovijetan

letopiseț = ljetopis

nečitet [nečitec] = nečitljiv

ciorna [čorna] = koncept
(Cf. ruski: черновик)
citeŕ [čitec] = čitljiv
a citi = čitati

poveste = pripovijetka.
povestire = priča
povestitor = pripovjedač
slovă = pismo, 'azbuka; spis

XVI PRILOZI I PRILOZI KOLIČINE (MJERE)

babešte = uskogradno,
kukavički
degrabă = prije, radije
grabnic [grabnik] = hitno
(Cf. kod Vojislava Ilića:
'grabi okiso konjic')
devreme = rano
gata = gotovo (prema ruskom:
готово)
împotrivă = protiv

îndeosebi = naročito
deosebit = naročit
nemŕešte [nemcešte] =
njemački
trupešte = tijelom
in zadar = uzalud (Cf. poljsko
zadarmo)
destul = dosta
greşit = pogrešno

XVII VRIJEME (HRONOLOŠKO,

ceas [čas] = čas, sat
vreme = vrijeme (arh.)
veac [vjak] = vijek, stoljeće

XVIII BROJEVI

suta = sto(tina); upoređi praslovensko: *soto*
unsprezece = 11 (»jedan *na* deset«, dakle tvorbeni kalk po slovenskom obrascu)
treisprezece = 13 (»tri *na* deset«, opet kalk po slovenskom obrascu)

I tako dalje do broja 19 uključivo.

*
* *

Iz gornjega spiska možemo vidjeti da su slovenske riječi prozele najvažnije domene života: ljudski *rad* (munca), i *odmor* (odihna), afektivni život ('ljubav' je *dragoste* i *iubire*), 'bolest' je *boală*; 'rana' je *rană*). Pa i sam glagol koji znači 'živjeti' slovenska je riječ: *a trăi* (upoređi srphrv. 'trajati'). Tu su i riječi koje se tiču kuće i domaćinstva (*streăşina* je 'nadstrešnica', a 'kućni prag' je *prag*). Ovamo, u najvažnija područja života, spadaju i riječi koje znače oblike reljefa i vrste vodenog taloga. Rumuni su u znatnoj mjeri preuzeli od Slovena i termine koji se tiču čovjeka, njegovih moralnih kvalifikativa, dijelova tijela i srodstva. Ipak, za kulturnu istoriju Rumuna najkarakterističniji su preuzeti termini iz duhovnog i crkvenog

života, a zatim oni koji se tiču pismenosti i književnosti (npr. *a citi* = čitati; *cărneala* = mastilo, crnilo; *letopiseș* = ljetopis itd.).⁹⁾

Da bismo ilustrovali značaj rumunskih slavizama za proučavanje istorije slovenskih jezika, sačinili smo drugi spisak pozajmljenih slovenskih riječi. Ovog puta to će biti vrlo kratak popis sastavljen po sasvim drugim kriterijumima. Ovdje su nam mjerila — izgubljeni glasovi opšteslovenskog jezika i semantička pomjeranja kod pozajmljenih slovenskih riječi u savremenom rumunskom jeziku.

Svi glavni opšteslovenski procesi u istorijskom razvitku fonetike jasno se ogledaju u slovenskim posuđenicama kod Rumuna: gubljenje poluglasa ɾ, ʁ; glas ʁ i njegovi refleksi; metateza likvida; nazalni samoglasnici o i e; vokalno r i l; zatim jotovanje dentala itd. Evo kako se to reflektuje u pozajmljenim slovenskim riječima kod Rumuna.

Refleksi nazalnih samoglasnika, tačnije rečeno njihove supstitucije, u rumunskom jeziku izgledaju ovako:

Nazalni samoglasnik ʁ

dobînda = dobit, kamata
dumbrava = dubrava
munca = posao < muka
a munci = raditi < »mučiti se«
lunca = luka (zemljište)
oblînc = oblučje sedla, obluk
osînda = osuda
pîndar = pudar
porunca = naređenje,
zapovijest

scump = dragocjen, skup
tîmp = blesav, tup
tîmpit = tup (fig.)
trîmba = truba
undița = udica
zîmbet = osmijeh < zob
raspîntie = raspuće

Ali ima i manje tipičnih refleksa za nazal ʁ: na primjer *gîsca* = guska. Ovo je svakako po obrascu bugarskog jezika, gdje je ʁ > ɾ.

Nazalni samoglasnik ʌ

cinste = čestitost, poštenje
a cinsti = štovati, počastvovati
necinste = nepoštenje
cinstit = čestit

oglinda = ogledalo
oglindire = ogledanje
sfînt = sveti
sfîntul = svetitelj
grinda = greda

⁹⁾ Vidi knjigu: Iorgu Iordan, *Lexicul limbii române*, Izdanje București 1964. (str. 21).

Supstitucije slovenskoga glasa Ā

clean = klijen, makljen	veac [vjak] = stoljeće, vijek
leac [ljak] = lijek	prea = previše
mreaia [mrjaža] = mreža	pribeag = izbjeglica
mreană = mrena	steag = stijeg, zastava
neanț [njamc] = Nijemac	vreasc = vrijesak, suha grana
treabă = stvar, posao	treaz = trezven, trijezan
(Cf. dubrovačko 'trijeba')	pleavă = pljeva

Najčešća i najtipičnija je supstitucija [ea] za Ā, što je dosta blisko njegovoj vrijednosti u praslavenskom jeziku. Međutim, ima i drugačijih refleksa: *nevasta* (a umjesto [jata, vjerojatno iz bugarskog jezika), a biva katkad i umjesto jata (vjerojatno iz ukrajinskog, eventualno iz ruskog jezika): *a lipi* = lijepiti; *lipie* = lepinja i tako dalje.

Grupe št, žd u rumunskim slavizmima

baștină = baština	grajd = štala, konjušnica
gușter = gušter	grăjdar = štalar, konjušar
indeobște = općenito	știrb = okrnjen, krnj
mlaștină = mlaka, mlava; bara	(Cf. sh. <i>uștrb</i>)
obște = društvo, zajednica	neștirbit = neokrnjen
a pleoști = spljoštiti	știucă = štuka
mașter = očuh	mașteră = maćeha
nădejde [nadežde] = nada	drojdie = komina, kvasac
(de nadejde = pouzdan)	(Cf. ruski: дрожжи)
odajdie [odaždije] = odežda	primejdie = opasnost
	deznădejde = beznađe

Metateza likvida

altîță = vlatica	strajă [straža] = stražar
baltă = blato	strajer = stražar
daltă = dlijeto	ștrană = sjedište u crkvi
a dăltui = klesati	i mjesto za hor
glas = glas	vrabie = vrabac
hrană = hrana	vraf = hrpa (Cf. ruski: вóрох)

Vokalno (slogotvorno) r

ciornă = koncept (Cf. ruski: черновик)	morcov = mrkva
ciirciuma [kyrčuma] = krčma	prăjitura = kolač
ciirmaci [kyrmač] = krmanoš	(a prăji = pržiti)
ciirțița [kyrtica] = krtica	Șîrb [syrb] = Srbin
	Serbia = Srbija

dîrz [dyrz] = smion, odvažan
gîrbov = grbav
gîrla = rukavac, potocić
gîrliŝă [gyrlica] = grlica
hîrciog [hyrčog] = hrčak
jertfa [žertfa] = žrtva

bîrna = gređa (Cf. sh. brvno)
bîrlog = brlog
a îndrazni = osmjeliti se,
drznuti se
vîrf [vyrh] = vrh
vîrsta = uzrast, dob
vîrŝa [vyrŝa] = vrŝa

Vokalno (slogotvorno) ĺ

solzi = krljuŝt
tîlc [tylk] = tolkovanje
mîlk [mylk] = mukom

a tacea tîlk = mukom ćutati
pîlc = gomila (Cf. kod
Njegoŝa: pućina)
a stîlci = zgnjećiti
(Cf. ruski: толочь)

Refleksi za poluglasē

crivăŝ [krivac] = sjeverac
cotet [kotec] = kotac
dobitoc = životinja

gunoi = đubre, gnojivo
sută = stotina, sto
sobor = sveti sinod

Ŗto se tiće zamjene poluglasă, rumunski fonoloŝki sistem daje mogućnosti dosta precizne supstitucije to je glas ŝ (crivăŝ). Ponekad za slovenski poluglas imamo u rumunskom e (cotet), a veoma rijetko o za slovenski poluglas (sobor, dobitoc). Obiĉno se ne odraŝava razlika u poluglasima, osim izuzetaka. Sasvim je neobiĉna pojava da u rijeĉima gunoi (gnojivo) i sută (stotina, sto) imamo u umjesto poluglasa zadnjeg reda. Ali moramo voditi raĉuna da je pri supstituciji glasova stranog jezika uvijek mogućno iskliznuće i odstupanje.

U pogledu zamjene za slovenske slogotvorne likvide ġ i ĵ moŝemo reći ovo i ovdje rumunski fonoloŝki sistem daje dosta adekvatnu supstituciju. Vokalno ġ zamjenjuje se sa ĩr, a vokalno ĵ sa ĩl. Dakle, prateći vokalski elemenat nalazi se ispred likvide. Samo ponekad ima i drugaĉijih rjeŝenja: prăjitură (kolaĉ, prema glagolu prŝiti), gdje je prateći vokalski elemenat doŝao iza likvide. Zanimljiv je sluĉaj rijeĉi Sîrb prema Serbia. Ovaj odnos (ĩr prema er) lako se moŝe objasniti rijeĉ Sîrb naĉinjena je po zakonima rumunske fonetike, a Serbia pod uticajem zapadnoevropskim i uopŝte knjiŝkim. I kod likvide ĵ ima katkad drugaĉijih rjeŝenja od tipskih, na primjer solzi (krljuŝt). Rjeĉe biva da je vokalno ġ rijeŝeno na istoĉno-slovenski naĉin, na primjer: jertfă, morcov (= ŝrtva, mrkva).

Ako sada rezimiramo razmatranja o pozajmljenim slovenskim rijeĉima u rumunskom jeziku, moŝemo izvesti sljedeće zakljuĉke:

1) Pozajmljenice iz slovenskih jezika najvažnija su stavka pozajmljenih riječi u rumunskom jeziku. One prožimaju sve važnije tematske oblasti aktivne leksike: društveni život, duševni i osjećajni život, religiju, pismenost i književnost. Slavizmi su dali i tvorbene modele autohtonim romanskim riječima. Takvi su, na primjer, sljedeći formanti: — *ta* za tvorbu ženskog roda (*bivolita*, *doctorita*), negacija *ne*, nastavak *-šte* za označavanje mjesta neke poljoprivredne kulture (*porumbište* = kukuružište) ili za označavanje instrumenta (*oište* = oje, ruda). Ovo ne samo u smislu kalkova nego i u smislu redovne derivacije. Slavizmi imponuju više brojem domena u rumunskoj leksici negoli svojim visokim procentom od 20—25%. Vijekovi zajedničkog kulturnog i vjerskog života učinili su da su se pozajmljivale ne samo imenice i glagoli, već i gramatikalne riječi.

2) Najveći broj slovenskih riječi Rumuni su preuzeli iz *južno-slovenskih jezika*, ali su preuzimali i iz *istočnoslovenskih* (ruskog i ukrajinskog). To se jasno razaznaje po fonetičkom liku adaptiranih rumunskih slavizama: zadržani su refleksi zajedničkih slovenskih glasovnih procesa (zamjena jata, evolucija nazalnih samoglasnika *o* i *ę*; zatim metateza likvida, jotovanje dentala itd.). I sve je to izvedeno mahom na južnoslovenski način. Ovome utisku doprinosi umnogome i činjenica da je i staroslovenski jezik zapravo bio južnoslovenski. Tačnije: njegova dijalekatska baza bila je južnoslovenska. Staroslovenski, kao jezik sa dugom tradicijom pismenosti i sa prestižom crkvenog i književnog jezika, bio je presudan i u broju i u dijalekatskom izboru slavizama. Rumuni su najviše preuzeli iz staroslovenskog i bugarskog, zatim iz istočnoslovenskih jezika i iz srpskohrvatskog.

3) Pretežno južnoslovensko porijeklo rumunskih slavizama često se ogleda i u *semantici* (ne samo u fonetičkom ruhu), na primjer riječ *vrednic* znači 'vrijedan, dostojan' (dakle, kao u srpskohrvatskom jeziku) a ne *štetan* (kako je to u ruskom jeziku).

4) Poseban značaj imaju rumunski slavizmi za proučavanje *semantičkih pomjeranja* u životu pozajmljenih riječi. Tako, na primjer slovenska riječ *pohota* poprimila je u rumunskom jeziku značenje 'apetit'. Ona je u tome značenju postala pravo frazeološko jezgro. Tako *pofta buna!* znači 'prijatno!' (govori se za stolom). Ista riječ poslužila je dalje kao osnova za tvorbu glagolskih riječi: *poftiti!* 'izvolite', *poftim?* 'molim?', *nepoftit* ('nepozvan', na primjer gost) itd.

5) Zbog tijesnog kontakta rumunskog i srpskohrvatskog jezika, koji je bio dugotrajan i snažan, *slavistika će uvijek naći u rumunskom jeziku dodatno sredstvo za rasvjetljavanje važnijih istorijskih procesa u domenu istorije slovenskih jezika*. Razumije se, adaptiranim rumunskim slavizmima treba oprezno manipulirati, ali se ne smije potcijeniti njihov značaj za proučavanje istorije slovenskih jezika.

Pri izradi ovoga rada imao sam pri ruci:

- 1) Daicoviciu - Petrovici: »La formation du peuple roumain et de sa langue«, Izdanje Bucareste 1963.
- 2) Krečan - Felix: »Rumunsko-český a česko-rumunský slovník«, Izdanje Praha 1963.
- 3) Radu Flora: »Rečnik rumunsko-srpskohrvatski, Pančevo 1969.
- 4) Petrovici Emil: »Kann das Phonemsystem einer Sprache durch fremden Einfluss umgestaltet werden?«, Izdanje Mouton 1957.
- 5) Языковые контакты, „Новое в лингвистике VI“, Издательство „Прогресс“, Москва 1972.

